

ФІЛОСОФІЯ

УДК 140.8:316.3

О. В. Попович**ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ ЯК ПРАКТИКА РОЗШИРЕННЯ ЖИТТЄВОГО СВІТУ
(НА МАТЕРІАЛІ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ Г. І. ЧЕЛПАНОВА)**

Для філософської рефлексії важливим є залучення біографічного матеріалу до системоутворювальних чинників вітчизняної етнокультурної та національно-культурної традицій. Це дозволяє визначити інтегративні фактори, дія яких і віддзеркалює сучасний соціокультурний простір у контексті глобалізації культуротворення. Все це обумовлює особливості життєтворчості особистості. Використання концепції життєтворчості допомагає окреслити специфіку застосування біографічного методу для розуміння глибинних підвалин культуротворчого процесу та дії компенсційно-креативної функції культури на матеріалі життєтворчості Г. І. Челпанова.

Ключові слова: *спосіб життя, життєвий світ, життєва діяльність, творчість, життєтворчість, культуротворчість, біографічний метод.*

Вивчаючи впродовж останніх років проблему творчості в різних її вимірах, необхідно зазначити, то питання розвитку творчої особистості мають бути інтегровані в широкий філософський контекст, у якому особистість виступає як культурний об'єкт, що формується під впливом самотворення та самодетермінації в її життєвому процесі, саме цим і обумовлюється актуальність теми дослідження.

В філософії, що досліджує підвалини людського буття, вже існують фундаментальні наукові праці, присвячені вивченню особистості в її життєвому просторі, зокрема праці О. Валєвського, Л. Вардомацького, І. Голубович, О. Кривцуна, Е. Соколова, тартусько-московської семіотичної школи, насамперед Ю. Лотмана. В той же час дещо інша ситуація склалася у психології, в якій теоретико-емпіричні дослідження життя людини розгалужені на безліч напрямків. Зокрема, К. Абульханова-Славська, Н. Логінова, Р. Ахмеров, Ф. Василюк, С. Головаха, Є. Злобіна, О. Кронік, Д. Леонтьєв, О. Сапогова та інші зосереджуються на різних його аспектах, а саме: проблематиці життєво-особистісних криз; сенситивних періодах розвитку самосвідомості; граничних можливостях людини; реалізації поведінки, що регулює вищі потреби; засобах формування людської екзистенції. Разом вони складають відповідний концептуальний апарат, що виходить із філософських конструкцій, набуваючи подальшого розвитку та інтерпретації глобального контексту культуротворення.

Разом з цим, важливим завданням для філософської рефлексії є залучення життєпису Г. І. Челпанова, а саме біографічного матеріалу для опису і розуміння актуальних питань культуротворення: ролі і значення творчості в суспільному житті, залучення індивідуума до системи соціальних цінностей, визначення характерних особливостей соціокультурної адаптації особистості тощо. Узагальнити зазначені питання можна з наступної позиції: для філософської рефлексії важливим є залучення біографічного матеріалу до системоутворювальних чинників вітчизняної етнокультурної та національно-культурної традицій. Це дозволяє визначити

інтегративні фактори, дія яких і віддзеркалює сучасний соціокультурний простір у контексті глобалізації культуротворення.

Аналіз біографічного матеріалу, для реалізації поставленого завдання, стає корисним, коли осмислюється спосіб життя, що формує життєвий шлях особистості, її життєвий світ, життєві відносини та ін. Все це формує життєву творчість особистості. В той же час, використання концепції життєтворчості допомагає окреслити специфіку застосування біографічного методу для розуміння глибинних підвалин культуротворчого процесу на матеріалі біографії нашого земляка – Г. Челпанова.

Нагадаємо, що поняття «спосіб життя» охоплює сукупність форм життєдіяльності, і відоме як категорія соціології, у межах якої використовувалось у дослідженні культури споживання впродовж останньої чверті ХХ ст. Як вербальний інструмент це поняття слугувало для пошуку типового в індивідуальній поведінці людини, узагальнюючи соціально-вікові, соціально-професійні та організаційні аспекти її життя. При цьому, як зазначає А. Флієр, суспільно-прошаркова та соціально-професійна приналежність людини, її походження, виховання, освіта, віросповідання, статеві критерії тощо, зазвичай, роблять помітний вплив на параметри її способу життя (розміри матеріальних статків, сфера зайнятості, профіль соціальних та інтелектуальних інтересів, станові та релігійні норми поведінки, форми престижного споживання та стилю тощо). Головними регулятивними механізмами способу життя є «звичай та прийняті в певному середовищі норми соціальної адекватності та критерії соціальної престижності» [2, с. 359].

Вважаємо, що проведення аналізу індивідуального в житті людини можливе не тільки у психології або історії, але і в філософії, зокрема при вивченні життєпису з метою пізнання способу існування людини в суспільстві в аспекті її зумовленості або не зумовленості власним життям.

Як наголошує Д. Леонтьєв, людина визначається через людську ситуацію, або через те, що є в людському способі життєдіяльності. При цьому антропологічна сутність людини «...міститься в можливості переключатися з одного рівня на інший, рухатися за траєкторією, що містить відрізки руху на різних рівнях» [10, с. 74]. Саме нелінійна траєкторія, на нашу думку, має бути предметом уваги в намаганні з'ясувати власне бачення сутності життя людини.

Поняття «життя», «життєвого» відомі як категорії філософії з початку існування в ХІХ ст. опозиції класичному раціоналізму. В. Дільтей, Ф. Ніцше, А. Бергсон. О. Шпенглер та інші представники новітньої філософії зверталися до аналізу життя як первинної реальності, в яку множинними зв'язками вплетена людина.

Звернемося до аналізу життя Г. Челпанова, яку надає посол Греції в Україні Георгіос Георгунтзос «Греки України подарували світові імена, що становлять золотий фонд Нації. З-поміж них гідне місце посідає й засновник першого Психологічного інституту Російської імперії, відкритого, ще у 1914 р., видатний вчений кінця ХІХ-початку ХХ століття Георгій Челпанов» [15].

Наш земляк народився 16 квітня 1862 р. в місті Маріуполі Катеринославської губернії. Навчався в Олександрівській гімназії м. Маріуполя. У 1883 році він вступає на історико-філологічний факультет Новоросійського університету. У 1896 р. Г. І. Челпанов захистив дисертацію на тему «Проблема сприйняття простору» і отримав ступінь магістра філософії. З 1897 р. він працює у Києві, де редагує праці організованого там психологічного семінару. У 1907 р. він стає професором історико-філологічного факультету Московського університету. Тут повною мірою проявився його не тільки науковий і педагогічний, а й організаторський талант. Він активно включається в роботу Московського психологічного товариства (став заступником його

голови) [14, с. 133].

За енергетикою, за життєвою силою, за любов'ю до психологічної науки Г. І. Челпанов як науковець, як особистість досягнув найвищого рівня. Творчий внесок видатного вченого, збагативши у свій час психологічну науку, став наріжним каменем для подальшого розвитку найкращих тенденцій дослідження феномена психічного і психофізичної проблематики вітчизняними психологами. Він назавжди вписав своє ім'я в історію наукової психологічної думки нашої Батьківщини.

Сьогодні його погляди і теорії залишаються в епіцентрі наукових і дослідницьких пошуків. Особистість Челпанова є настільки унікальною, що він може: слугувати взірцем для наслідування як прекрасна людина, вчений, філософ, психолог і патріот.

Уведення в поле концепту життя поняття творчості відкривало нову перспективу аналізу, у якій можливе розгортання онтологічних структур культури як дійсності людини, а творчого процесу – як єдиного цілого з життєвим шляхом митця, а не як ізольованої сфери.

Відомо, що розвиток людини може бути репрезентований у двох головних формах: як *онтогенез* (який розглядають психологія та фізіологія) та як *життєвий шлях*, або біографічна історія особистості в суспільстві, узятя як її індивідуальний життєвий сюжет (розглядається в соціальній філософії, соціології та соціальній психології в контексті проблем способу та стилю життя, його мети та сенсу, а також життєвих: стратегій індивіда). Однак, на нашу думку, в філософському дискурсі концепт життєвою шляху людини ще не набув належного розвитку, тому відсутні й спеціальні дослідження за браком адекватних методів його аналізу.

Слід зазначити, що в суспільній свідомості «шлях» має символічне значення долі та самореалізації. Традиційно *доля ідентифікується зі шляхом*, з якого не можна зійти. Розглянута як концепт всезагальних зв'язків, доля стає однією з універсальних категорій культури, що разом з іншими сприяє створенню моделі світу, за допомогою якої людина сприймає дійсність та вибудовує образ світу.

Ідея долі передбачає певний зв'язок подій у житті людини, який неодмінно призводить до апріорі визначеного. Дія долі розповсюджується не тільки на сьогодні, а й на минуле та майбутнє. У цьому сенсі усі етапи долі є обов'язковими. Це слід розуміти так, що життя окремої особистості є не випадковим і як явище закономірним, воно може бути не тільки описане, а й пояснене. Про це переконливо заявила психолог Віденського психологічного інституту Ш. Бюлер, яка, підкреслюючи унікальність життя кожної людини, висунула проблему життєвого шляху, поєднавши біологічний, психологічний та історичний час – життя особистості в єдиній системі специфічних координат.

Колективом українських науковців під керівництвом Л. Сохань пропонується концепція життєтворчості, у підвалини якої було покладено уявлення про життя людини як про перебіг її духовно-практичної діяльності, спрямованої на творче проектування та здійснення власного життєвого проекту. Створюючи, здійснюючи та коригуючи свій життєвий сценарій, особистість опановує мистецтво життя як особливе уміння, що базується на глибокому знанні законів життя, на самосвідомості та володінні системою засобів, методів і технологій життєтворчості [6].

Важливо, на нашу думку, наголосити на тому, що в філософській рефлексії людська особистість розглядається в контексті створеного нею життєвого світу, поняття яке було введено Е. Гуссерлем для позначення сукупності усіх можливих та фактичних горизонтів досвіду людського життя. У подальшому зміст поняття «життєвий світ» інтерпретувався як організована сукупність усіх об'єктів та явищ дійсності, пов'язаних з нею життєвими відносинами. Життєвий світ нинішньої людини

поєднує два виміри локальний та глобальний, тому і гуманістика має охопити в інтегративній концепції культуротворення глобальний контекст із його індивідуально-особливим виміром у повсякденності.

Як що звернутися до життєвого світу Челпанова, то слід указати на те, що з тою чи іншою мірою активності, своєрідністю та енергією Людина створює світ, постійно творить, видозмінює, вдосконалює його. Такий світ, чи Всесвіт, – не більш аніж схема, тлумачення розроблене людиною з метою утвердитись у житті. Отже, можна вважати, що світ – це насамперед засіб, знаряддя, виготовлене людиною, а процес виготовлення і є, власне, людське життя, буття. Людина народжена створювати світи, – стверджує іспанський екзистенціаліст Х. Ортега-і-Гассет.

Ось чому існує історія – постійні зміни в житті людей, як стверджує І. Маноха, візьміть будь-яку дату минулого, і ви завжди знайдете там людину у власному світі, ніби в хатині, побудованій нею для схову. Такий світ оберігає суб'єкта при зустрічі з проблемами, які обов'язково постають перед ним завдяки обставинам життя, що приносять в життя немало небезпечного – нерозв'язного та неминучого. І життя людини, її життєва драма розвиваються по-іншому залежно від перспективи, абрису проблем, балансу очевидностей та сумнівів, які становлять її світ [11, с. 39].

Людина, оскільки вона є історичною реальністю, завжди рухається від одного світу до іншого. Теперішнє є ракурс минулого, і аналізувати теперішнє – означає бачити в актуальності розгортання людської долі аж до сьогодення. Історію світу (як індивідуального, одиничного, так і суспільного, множинного), а отже й історію життя людини неможливо розглядати інакше, як у її цілісності та поступальності, й особливо такої людини, як Челпанов [14, с. 104].

Доречно нагадати, що поняття «життєві відносини» як об'єктивні відносини між суб'єктом та окремим об'єктом або явищем було запропоновано вже згаданим вище В. Дільтеєм, який визначав життя через його складові. «Життєві відносини виходять від мене за усіма напрямками, у мене є певні позиції стосовно речей та людей, я виконую їхні вимоги, що стосуються мене, та очікую дечого від них. Одні сприяють моєму щастю, роблять моє буття ширшим, підсилюють мене, а інші тиснуть на мене та обмежують мене. Та при визначеності того або іншого руху вперед у відомому напрямку людина завжди помічає і відчуває ці взаємовідносини...» [5, с. 217].

Життєві відносини, як зазначає Д. Леонт'єв, визначаються об'єктивними якостями об'єкту або явища, об'єктивними характеристиками суб'єкта та можливістю їх потенційної взаємодії. Коло життєвих відносин людини має тенденцію до розширення, оскільки виникнення будь-яких нових життєвих зв'язків призводить до ускладнення організації суб'єкта та сприяє виникненню нових життєвих відносин [9, с. 100–109].

Звернемося до життєвих відносин Челпанова. Г. Челпанов не тільки видатний науковець, а й організатор науки, професор Київського університету Святого Володимира (у 1892–1907 рр.). На початку ХХ століття Г. Челпанов відкрив першу психологічну лабораторію в Київському університеті, що була однією з перших у дореволюційній Росії; написав перший підручник по психології «для гімназій і самоосвіти»; відкрив і організував у Київському університеті (1897 р.) роботу філософсько-психологічного семінара, що став центром світоглядного становлення вчених, які трохи пізніше безпосередньо обумовили розвиток психологічної й філософської вітчизняної думки. Серед тих, хто брав участь у роботі Челпанівського семінару, – Г. Шпет, В. Зеньковський, О. Лосєв, Н. Рибніков, П. Блонський та ін. У 1914 р. Челпанов заснував у Москві Психологічний інститут ім'я Л. Г. Щукіної (нині – Психологічний інститут РАО) – першу у вітчизняній історії психологічну наукову

установу [14].

Для уточнення правомірності філософського підходу до проблеми життєвого шляху індивіда, послуговуючись припущенням відомого психолога С. Рубінштейна щодо виходу життєвого шляху за межі повсякденного, емпіричного процесу, коли він під впливом активної життєвої позиції людини набуває напрямку та руху, спробуємо простежити роль фактологічної біографії в соціокультурному розвитку особистості. Об'єктом для подальшого теоретичного обговорення буде розглядатись життєвий шлях як траєкторія переміщення людини життєвим світом.

Традиційно одиницями виміру життєвого шляху обиралися «події», що класифікувалися як зовнішні і внутрішні, але, як зауважує К. Абульханова-Славська, з погляду психолога, лінії зовнішніх та внутрішніх подій пролягали паралельно, так і не перетинаючись, тому не вдавалося знайти зв'язок між ними. Окрім того, послідовність подій не пов'язувалася з етапами досягнень особистості її продуктами її творчості [1, с. 10–75].

Досліджуючи об'єктивну природу життєвого шляху, С. Рубінштейн у своїй праці «Людина і світ» пропонує ввести категорію «суб'єкт життєвого шляху». Людина як суб'єкт життя розуміється як особливий рівень розвитку буття, а її життя «...виступає не як особисте життя... з якого усе суспільне є відчуженим, але як життя, що включає суспільне, але не тільки його, а й пізнавальне ставлення до буття, й естетичне ставлення, і ставлення до іншої людини як до людської істоти, як твердження її існування» [18, с. 345].

С. Рубінштейн, аналізуючи структуру життєвого шляху, дійшов висновку, що життєвий шлях не можна розуміти тільки як сукупність окремих дій, подій та продуктів творчості. Його необхідно розглядати як одне ціле, незважаючи на те, що в кожному моменті людина включена у певні різні ситуації, здійснюючи окремі відповідні дії.

Варто зауважити, що *життєдіяльність як така* – це особливий вид діяльності, що відрізняється від інших форм та видів діяльності певними ознаками. По-перше, об'єкт життєдіяльності – індивідуальне життя; по-друге, суб'єкт життєдіяльності – особистість у ролі суб'єкта життя; по-третє, цільова функція життєдіяльності проектування та творення життєвого шляху; по-четверте, динамічна система смислів життя як провідна інстанція психічної регуляції життєдіяльності. Важливість останньої ознаки підкреслював С. Рубінштейн, наголошуючи на тому, що «суб'єкт у своїх діях, в актах своєї творчої самодіяльності не тільки розкривається та проявляється; він у них створюється та визначається» [15, с. 106].

У цілому аналіз об'єктивних характеристик життєвого шляху особистості необхідно проводити, спираючись на історичні, соціальні, культурні, економічні, ідеологічні, правові та інші чинники. Це є можливим в межах філософії, де особистість розуміється в єдності її поведінки та наслідків присвоєння нею культури (як суб'єкт культурної діяльності), хоча для глибшого розкриття людини як суб'єкта життєвого шляху потребується залучення креативно-онтологічного аналізу.

Зазначимо, що у філософії суб'єкт розуміється як соціальна спільнота (а не індивід), тобто груповий суб'єкт (або єдність суб'єктів груп, індивідів, що взаємодіють). Для філософського аналізу суб'єктного способу буття особистості застосовується поняття суб'єктивності, яке позначає онтологічну характеристику способу її існування. Як доводить у своїй монографії В. Іванов, функції суб'єктивності спрямовані насамперед на перетворення людини на «автономного носія форм діяльного ставлення до світу, а також на суб'єкта розвитку, зміни, збагачення діяльності» [7].

Разом з цим, поняття суб'єктивності, застосоване для аналізу життєвого світу людини, «олюднює» філософське поняття суб'єкта і використовується для дослідження

індивідуального суб'єкта культури. Внутрішній світ суб'єкта культури є результатом його власної діяльності, сповненої життєвим сенсом. Усвідомлення життєвих сенсів стає результатом аналізу взаємозв'язку та взаємовпливу фактів життя та картини світу суб'єкта.

Показовою є позиція В. М'ясишева, який зауважував, що дослідження історії розвитку особистості, насамперед дослідження виникнення й прояву здібностей в історії життєвого шляху досліджуваної особи, неодмінно пов'язане з її біографією, яка як метод застосовується вже давно. З часів античності відомо чимало біографічних творів, найвідомішими з яких є «Міркування» імператора Марка Аврелія («Наодинці з собою») та «Порівняльні життєписи» Плутарха, який вважав, що не так важливо писати історію, як біографії історичних осіб, що сприяє наповненню сторінок історії не лише фактами, але й персоналіям. Адже біографія є органічною клітиною історії, розглянутої як загальний результат взаємодії безлічі індивідуальних біографій. Але біографія особистості фіксує ще й послідовність подій, які пов'язані з даним «носієм». Автобіографія вбирає в себе світоглядні підстави її створення, вона висвітлює суб'єктний статус людини, її особисте рішення визначити на перспективу шлях свого життя. У цьому сенсі предметом біографії слід вважати, згідно з Б. Ананьєвим, життєпис як «...збір та аналіз даних про життєвий шлях людини як особистості й суб'єкта діяльності (аналіз людської документації, свідчень сучасників, продуктів діяльності самої людини тощо)» [2, с. 310]. Дещо інакший погляд висловила дослідниця Н. Пов'якель, визначаючи предметом біографії систему способів вивчення життєвого шляху особистості [13, с. 20].

Своє наукове бачення суті і ролі життєпису висловив і Є. Соловйов, стверджуючи, що «безпосереднім об'єктом біографії є життя окремої людини від моменту народження до моменту смерті. Проте предметом, на який спрямоване головне дослідницьке зусилля біографа, кожного разу стає соціальна й культурна ситуація. Тільки відносно останньої описуване життя набуває значення історії, особливої смислочасової цілісності, до якої застосовуються поняття унікальності, подієвості, розвитку, самоздійснення» [3; 19; 20].

У контексті нашого дослідження потребує детального розгляду і *сам біографічний метод*, про який зокрема І. Маноха говорить, що – це не тільки система засобів дослідження, а й діагностика, корекція та проектування життєвого шляху людини [11]. Важливо врахувати, що в процесі створення автобіографії особистість формує зовнішній засіб самоідентифікації, який дещо модифікує образ «Я» у процес, присвоєння змісту минулого. Адже сам процес створення автобіографії стає подією життєвого шляху людини та соціокультурним знаряддям його саморегуляції й перебудови.

Біографія, як метод, оперує відомостями про об'єктивні події та суб'єктивні переживання особи, що дає можливість відстежити взаємодію культурних цінностей та установок особистості, зробити висновки про її життєву спрямованість, адаптацію до змін соціальних умов. Для вивчення процесів культури біографічний метод був сформульований засновниками французької школи «Анналів» Л. Февром та М. Блоком як культуро-антропологічний метод, завдяки якому історія стає історією сукупності ментальних констант.

Вивчення автобіографії як феномену культури й методу філософської рефлексії презентують розвідки С. Аверинцева, М. Бахтіна, Ю. Лотмана, Є. Соловйова. Об'єктом цього методу вважається історія життя і видатної особи, і пересічної людини. При цьому як виняток у соціокультурному просторі сприймаються автобіографічні дослідження відомих людей, наприклад: автобіографія засновника французького

атеїстичного екзистенціалізму Ж.-П. Сартра – «Слово»; «Інтелектуальна автобіографія» П. Рікера; автобіографія сучасного французького письменника Е.-Е. Шмітта «Моцарт і я» та ін.

Показово, що *біографічний метод* викликав і викликає неабиякий інтерес дослідників, серед яких слід назвати імена Р. Ахмерова. О. Валевського. О. Галича, І. Голубович, О. Дашока, Л. Мороз, В. Климчук Я. Мойсеєнко, Є. Соловйова, В. Семенової. О. Мешеркіної та ін., які зверталися до різних аспектів вивчення автобіографій. Як пояснює В. Смілянська, у поле зору дослідника біографії, як історії життя, потрапляють й біографія почуттів, і психологічний портрет досліджуваного [20]. На початку ХХ ст. цей метод у психології; мав назву «психографії» або «психобіографії», оскільки вважався у певному сенсі біографією душі.

Незважаючи на недовіру до «мети оповідань», як висловився відомий представник постмодернізму Ж.-Ф. Ліотар, в останні десятиріччя спостерігається відновлення біографічного методу. Предметним доказом цього факту в українському науковому дискурсі можна вважати монографію Т. Гундорової «Femina Melancholica: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської». З цього приводу Г. Сивокінь зазначає, що можна говорити «...про посилене його (методу) збагачення у спосіб не простого зв'язку творчості з біографічними відомостями про письменника, а розкриття складної природи художньої літератури як життєдіяльності, як реалізації таланту в мистецтві й житті...» [19, с. 4].

Застосування біографічного методу переконливо свідчить, що особистісний рівень взаємодії людини зі світом розгортається в її діяльності, стосовно якої, на думку В. М'ясищева, передбачаються такі аспекти дослідження: «перші прояви інтересу та схильності до аналізованої діяльності; середовище, у якому зростає та виховувався суб'єкт, у сенсі його активної участі в розвитку (або вивчення несприятливих умов, що будь-яким чином перешкоджали розвитку) здібностей; процес навчання та оволодіння діяльністю – успіхи, ставлення суб'єкта до цієї діяльності, темп оволодіння, та його динаміка; успіхи та невдачі в самій діяльності та реакції досліджуваного суб'єкта на труднощі; перші прояви «свого» творчого як у власних витворах, так і у виконанні вже існуючих зразків» [12, с. 19].

Відомий французький філософ П. Рікер у своєму творі про інтелектуальну автобіографію зважав непевні пастки та вади, притаманні цьому методу, оскільки «...автобіографія це передусім розповідь про приватне життя; і як будь-яка розповідь, вона щось обирає, а щось лишає поза увагою і, отже, неминуче виявляється суб'єктивною» [16, с. 3].

Аналіз дослідницьких висновків свідчить, що міра успішності застосування методу вивчення біографії залежить від розмаїття та належного обсягу матеріалу, який характеризує досліджуваного та його особистість, у тому числі антропологічні, сенсорні й моторні властивості, спадковість, ступінь впливу середовища, темперамент, мотиви до творчості тощо. Джерелом інформації може бути не тільки автобіографічний текст, а й мемуаристика в широкому розумінні, у тому числі не тільки мемуари досліджуваної особи, а й достовірні епістолярії, у яких ідеться про неї.

Не менш значущими для аналізу є обізнаність дослідника у тій сфері, в якій розгорталася діяльність досліджуваного. Усвідомлюючи високий ступінь імовірності похибок, П. Рікер рекомендує звертатися до методу, запропонованого іншим представником французької філософії Г. Марселем, «другої рефлексії», який «полягає у поновленні на другому рівні живого досвіду, котрий «первісна рефлексія» (що, як відомо, призводить до редукації та об'єктивації) здатна позбавляти початкового ствердого потенціалу» [16, с. 9].

Більш універсальну концепцію, на нашу думку, запропонував Б. Ананьєв, який поєднував біографічний метод з інструментарієм генетичного підходу до розвитку людини у формі генетичної персоналістики – «теорії та методу біографічного дослідження життєвого шляху людини, головних подій, конфліктів, продуктів та цінностей, що розгортаються впродовж життя людини у певних суспільно-історичних умовах.

Результатом численних досліджень стала майже однозначна і незаперечна точка зору, що біографія є методом, за допомогою якого людина віртуально немов би відтворює саму себе в реальній цілісності свого унікального – природно-соціально-культурного – існування [8, с. 164], в період якого переживання життєвих подій зумовлює формування мисленнєвого простору людини, у якому події і вчинки вбудовуються в цілісний образ світу.

Біографічний метод оперує відомостями про події та суб'єктивні стани особистості в різних життєвих ситуаціях та обставинах, і без цього методу неможливими є обґрунтовані висновки щодо життєвої творчої спрямованості особи. На практиці застосування методу біографії передбачає створення моделі персональної культурної реальності – картини «світу культури», у якій людина уособлює себе в цілісності свого культурного буття.

Значним *набутком біографічного методу є використання концептів життєвого шляху*, через які біографія структурується в цілісну безперервну послідовність квантів життєдіяльності, що обумовлюють кожний її момент не тільки попереднім кроком, але й усіма тими, що передували і йому, тобто життєпис розгортається як послідовність подій у часі, яка мала власне спрямування. Додамо, що відтворення життєвого шляху з аналізом становлення та зростання особистості як передумови аналізу творчих можливостей людини ми розуміємо як життєпис.

Отже, в якості висновку слід зазначити, що є всі підстави стверджувати, що досвід аналізу життєпису відкриває значні потенційні можливості використання біографічного методу для осмислення проблеми компенсаційного впливу культури.

Також, слід додати, що біографічний метод дослідження явищ творчого розвитку та креативності може застосовуватися не лише до окремих персоналій, але й до творчих колективів у різних сферах творчої діяльності. Саме тому, аналіз специфіки групової культуротворчості як практики освоєння життєвого світу визначимо за перспективу подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – Москва : Мысль. 1991. – 299 с. ; Abulkhanova-Slavskaya K. A. Strategiya zhizni / K. A. Abulkhanova-Slavskaya. – Moskva : Mysl. 1991. – 299 s.

2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – Москва : Наука, 1977. – 380 с. ; Anan'ev B. G. O problemakh sovremennogo chelovekoznaniiya / B. G. Anan'ev. – Moskva : Nauka, 1977. – 380 s.

3. Анцыферова Л. И. Личность с позиций динамического подхода / Л. И. Анцыферова // Психология личности в социалистическом обществе: личность и ее жизненный путь / ред. В. М. Ломов, К. А. Абульханова-Славская. – Москва : Наука, 1990. – С. 7–17 ; Antsyferova L. I. Lichnost s pozitsiy dinamicheskogo podkhoda / L. I. Antsyferova // Psikhologiya lichnosti v sotsialisticheskom obshchestve: lichnost i ee zhiznennyy put / red. V. M. Lomov, K. A. Abulkhanova-Slavskaya. – Moskva : Nauka, 1990. – S. 7–17

4. Гундорова Т. Femina Melancholica : Стат'я і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Т. Гундорова. – Київ : Критика, 2002. – 272 с. ; Hundorova T. Femina

Melancholica : Stat i kultura v hendernii utopii Olhy Kobylianskoi / T. Hundorova. – Kyiv : Krytyka, 2002. – 272 s.

5. Дильтей В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах / В. Дильтей // Культурология. XX век : антол. / гл. ред. С. Я. Левит : сост. С. Я. Левит. – Москва : Юрист, 1995. – С. 213–255 ; Diltey V. Typy mirovozzreniya i obnaruzhenie ikh v metafizicheskikh sistemakh / V. Diltey // Kulturologiya. XX vek : antol. / gl. red. S. Ya. Levit : sost. S. Ya. Levit. – Moskva : Yurist, 1995. – S. 213–255

6. Жизненный путь личности. (Вопросы теории и методологии социально-психологического исследования) / под ред. Л. В. Сохань. – Киев : Наук. думка, 1987. – 280 с. ; Zhiznennyu put lichnostiyu. (Voprosy teorii i metodologii sotsialno-psikhologicheskogo issledovaniya) / pod red. L. V. Sokhan. – Kiev : Nauk. dumka, 1987. – 280 s.

7. Иванов В. П. Человеческая деятельность – познание – искусство / В. П. Иванов. – Киев : Наук. думка, 1977. – 260 с. ; Ivanov V. P. Chelovecheskaya deyatelnost – poznanie – iskusstvo / V. P. Ivanov. – Kiev : Nauk. dumka, 1977. – 260 s.

8. Каган М. С. Человеческая деятельность : опыт системного анализа / М. С. Каган. – Москва : Политиздат, 1974. – 328 с. ; Kagan M. S. Chelovecheskaya deyatelnost : opyt sistemnogo analiza / M. S. Kagan. – Moskva : Politizdat, 1974. – 328 s.

9. Леонтьев Д. А. Жизнетворчество как практика расширения жизненного мира / Д. А. Леонтьев // 1-я Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии : материалы сообщений / под ред. Д. А. Леонтьева, Е. С. Мазур, Д. И. Сосланда. – Москва : Смысл, 2001. – С. 100–109 ; Leontev D. A. Zhiznetvorchestvo kak praktika rasshireniya zhiznennogo mira / D. A. Leontev // 1-ya Vserossiyskaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya po ekzistentsialnoy psikhologii : materialy soobshcheniy / pod red. D. A. Leonteva, Ye. S. Mazur, D. I. Soslanda. – Moskva : Smysl, 2001. – S. 100–109

10. Леонтьев Д. А. Психология смысла : природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – Москва : Смысл, 1999. – 487 с. ; Leontev D. A. Psikhologiya smysla : priroda, stroenie i dinamika smyslovoy realnosti / D. A. Leontev. – Moskva : Smysl, 1999. – 487 s.

11. Маноха І. П. Методи психології / І. П. Маноха // Основи психології : підруч. / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – Київ : Либідь, 1999. – С. 46-93 ; Manokha I. P. Metody psykholohii / I. P. Manokha // Osnovy psykholohii : pidruch. / za red. O. V. Kyrychuka, V. A. Romentsia. – Kyiv : Lybid, 1999. – S. 46-93

12. Мясисhev В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясисhev. – Воронеж : МОДЕК, 1995. – С. 46–93 ; Myasishev V. N. Psikhologiya otnosheniy / V. N. Myasishev. – Voronezh : MODYeK, 1995. – S. 46–93

13. Пов'якель Н. І. Біографічний метод / Н. І. Пов'якель // Психологія особистості : словник-довідник // за ред. П. Горностая, Т. М. Титаренко. – Київ : Рута, 2001. – 320 с. ; Poviakel N. I. Biohrafichnyi metod / N. I. Poviakel // Psykholohiia osobystosti : slovnyk-dovidnyk // za red. P. Hornostaia, T. M. Tytarenko. – Kyiv : Ruta, 2001. – 320 s.

14. Попович О. В. Г. І. Челпанов : роздуми про смислове значення поняття «соціальна психологія» / О. В. Попович // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" - 2015. - Додаток 2 до Вип. 35, Том 11 : Тематичний випуск "Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання". – Р. 41–49 ; Popovych O. V. H. I. Chelpanov : rozdumy pro smyslove znachennia poniattia «sotsialna pskhologhiia» / O. V. Popovych // Humanitarnyi visnyk DVNZ "Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni

Hryhoriia Skovorody" - 2015. - Dodatok 2 do Vyr. 35, Tom 11 : Tematychnyi vypusk "Mizhnarodni Chelpanivski psykholoho-pedahohichni chytannia". – R. 41–49

15. Попович О. В. Г. І. Челпанов : між історією і традицією / О. В. Попович // Г. І. Челпанов і його роль у розвитку психологічної освіти і науки слов'янських держав : збірник доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 20–21 квітня 2012 р. – Маріуполь : ДВНЗ «Приазов. держ. техн. ун-т», 2012. – С. 133–138 ; Popovych O. V. H. I. Chelpanov : mizh istoriieiu i tradytsiieiu / O. V. Popovych // H. I. Chelpanov i yoho rol u rozvytku psykholohichnoi osvity i nauky slovianskykh derzhav : zbirnyk dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsi, m. Mariupol, 20–21 kvitnia 2012 r. – Mariupol : DVNZ «Pryazov. derzh. tekhn. un-t», 2012. – S. 133–138

16. Рікер П. Інтелектуальна автобіографія. Любов і справедливість : пер. із фр. / П. Рікер. – Київ : Дух і літера, 2002. – 114 с. ; Riker P. Intelektualna avtobiohrafiiia. Liubov i spravedlyvist : per. iz fr. / P. Riker. – Kyiv : Dukh i litera, 2002. – 114 s.

17. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности / С. Л. Рубинштейн // Вопросы философии. – 1989. – №4. – С. 101–108 ; Rubinshteyn S. L. Printsip tvorcheskoy samodeyatelnosti / S. L. Rubinshteyn // Voprosy filosofii. – 1989. – №4. – S. 101–108

18. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Москва : Педагогика, 1973. – 424 с. ; Rubinshteyn S. L. Problemy obshey psikhologii / S. L. Rubinshteyn. – Moskva : Pedagogika, 1973. – 424 s.

19. Самототожність письменника : до методології сучасного літературознавства : кол. моногр. /відп. ред. Г. М. Сивокінь. – Київ : Українська книга, 1999. – 190 с. ; Samototozhnist pysmennyka : do metodolohii suchasnoho literaturoznavstva : kol. monohr. /vidp. red. H. M. Syvokin. – Kyiv : Ukrainaska knyha, 1999. – 190 s.

20. Смілянська В. Біографічна Шевченкіана (1861-1981) / В. Смілянська. – Київ : Наук. думка, 1984. – 221 с. ; Smilianska V. Biohrafichna Shevchenkiana (1861-1981) / V. Smilianska. – Kyiv : Nauk. dumka, 1984. – 221 s.

21. Соловьев Э. Ю. Биографический анализ как вид историко-философского исследования / Э. Ю. Соловьев // Вопросы философии. – 1981. – № 7. – С. 115–126 ; Solovev E. Yu. Biograficheskiy analiz kak vid istoriko-filosofskogo issledovaniya / E. Yu. Solovev // Voprosy filosofii. – 1981. – № 7. – S. 115–126

22. Соловьев Э. Ю. Биографический анализ как вид историко-философского исследования / Э. Ю. Соловьев // Вопросы философии. – 1981. – № 9. – С. 132–145.; Solovev, E. Yu. Vyohrafycheskiy analiz kak vyd ystoryko-fylosofskoho yssledovaniya Э. Ю. Solovev // Voprosy fylosofyy. – 1981. – № 9. – S. 132–145.

23. Флиер А. Я. Культурология для культурологов : учеб. пособ. / А. Я. Флиер. – Москва : Академ. Проект, 2000. – 496 с. ; Flier A. Ya. Kulturologiya dlya kulturologov : ucheb. posob. / A. Ya. Flier. – Moskva : Akadem. Proekt, 2000. – 496 s.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2016

O. Popovich

LIFE CREATIVITY AS A PRACTICE OF EXTANSION OF LIFE WORLD (BASED ON LIFE CREATIVITY OF G. I. CHELPANOV)

The work deals with the problem of formation of creative personality and his/her creative potential on example of the life and creative legacy of our compatriot, the outstanding Greek G. I. Chelpanov. It was he, who had analyzed the problem of living creativity from a new point of view, by application of the biographical method and biographic analysis, i.e. a type of social and philosophic investigation. Creative potential of a person is

to become a component of his/her integral characteristics, based upon such components as social, intellectual and communicative characteristic features of a person.

Development of creativity comprises the process of mastering the means, by which he or she can develop human potential to be passed later from generation to generation and which is fixed within the system of cultural means of interaction.

Following the recent thorough investigation of creativity in its different dimensions, the author has come to the conclusion that the issues of the development of a creative person has to be integrated into the broad philosophic context, in which a person acts as a cultural object formed under the influence of self-criteria and self-determination in the process of living.

This stipulates the relevance of the research topic. An important task for philosophic reflection is the application of biographical material for description and understanding of the current issues of culture creation: the role and significance of creativity in the society, involvement of an individual into the system of social values, determination of the characteristics of social and cultural adaptation of an individual, etc. Generalizing the issues mentioned above is possible in the following manner: it is important for philosophical reflection to relate biographical material to the system-forming factors of national ethno-cultural and national cultural traditions. This gives an opportunity to determine integrative factors, its influence reflecting the contemporary social and cultural space within the context of globalization of cultural creation.

The analysis of the biographical material, required for realization of our objective, becomes useful when the lifestyle, that shapes individual's life path, his/her way of life, his/her life relationships and the like is comprehended. All these form life creativity of personality. At the same time application of the concept of life creativity helps to define the specific character of application of the biographical method for understanding the underlying foundations of the process of cultural creation and the compensatory-creative function of culture on the material of the life and creative style of G. I. Chelpanov. The author come to the conclusion of the necessity of applying the concept of living creativity helps to determine the specific characteristic features for adaptation of the biographical method, which is necessary for correct understanding of deep fundamentals of the process of cultural creation as well as the appropriate different functions of culture.

Key words: *lifestyle, life-world, life activities, creativity, life creativity, cultural creativity, biographical method.*